



**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**  
Національний університет «Запорізька політехніка»



## **ТЕКСТИ (КОНСПЕКТ) ЛЕКЦІЙ**

зі змістовного модулю «Цивільна безпека» дисципліни *«Безпека праці на підприємствах, в установах і організаціях та цивільна безпека»*,  
для усіх спеціальностей та форм навчання

Тексти (конспект) лекцій зі змістовного модулю «Цивільна безпека» дисципліни «Безпека праці на підприємствах, в установах і організаціях та цивільна безпека», для усіх спеціальностей та форм навчання. / Укл. :О. В. Нестеров., О. Б. Курков. – Запоріжжя : Каф. ОП і НС, НУ «Запорізька політехніка», 2021. – С.-

Укладачі:

О. В. Нестеров, доц.  
О. Б. Курков, ст. викл.

Рецензент:

М. О. Журавель, ст. викл.

Відповідальний за випуск:

Ю. І. Троян, асистент

Затверджено  
на засіданні кафедри «Охорони праці і  
навколишнього середовища»  
Протокол № 00 від 00.00.2021 р.

Рекомендовано до видання  
НМК Факультету будівництва,  
архітектури та дизайну  
Протокол № 00 від 00.00.2021 р.

## ЗМІСТ

<b>1. Основні положення Кодексу цивільного захисту України .....</b>	<b>5</b>
1.1 Основні положення Кодексу цивільного захисту України.....	5
1.2 Структура єдиної державної системи цивільного захисту.....	10
1.3 Основні принципи здійснення цивільного захисту.....	11
<b>2. Функціонування єдиної державної системи цивільного захисту. Суб'єкти забезпечення заходів з цивільного захисту.....</b>	<b>13</b>
2.1 Режими функціонування єдиної державної системи цивільного захисту.....	13
2.2 Повноваження суб'єктів забезпечення цивільного захисту.....	14
2.3. Склад та основні завдання сил цивільного захисту України.....	17
2.3.1 Аварійно-рятувальні служби.....	17
2.3.2 Оперативно-рятувальна служба цивільного захисту.....	18
2.3.3 Спеціалізовані служби цивільного захисту.....	19
2.3.4 Формування цивільного захисту.....	20
2.3.5 Добровільні формування цивільного захисту.....	21
2.3.6 Пожежна охорона.....	21
2.4 Координація діяльності органів виконавчої влади у сфері цивільного захисту.....	22
<b>3. Захист населення, територій та навколишнього середовища від наслідків надзвичайних ситуацій.....</b>	<b>23</b>
3.1 Оповіщення про загрозу виникнення надзвичайних ситуацій...23	
3.1.1. Оповіщення та інформування суб'єктів забезпечення цивільного захисту.....	25
3.2 Укриття населення в захисних спорудах цивільного захисту.....	28
3.3 Порядок проведення евакуаційних заходів.....	31
3.4 Порядок проведення евакуаційних заходів.....	31
3.4.1. Інженерний захист територій включає.....	32
3.4.2. Інженерний захист територій.....	34
<b>4. Біологічні небезпеки, їх вплив на життєдіяльність населення України та заходи захисту.....</b>	<b>34</b>
4.1. Шляхи розповсюдження інфекційних хвороб. Основні визначення, які пов'язані з наявністю епідеміологічних ситуацій.....	34
4.2 Законодавче підґрунтя захисту населення України в разі загрози поширення епідеміологічних захворювань.....	37
4.3 Критерії присвоєння регіонам ступеня небезпеки за показниками	

захворюваності на Covid-19. Медичний, біологічний та психологічний захист.....	38
<b>Список літератури.....</b>	<b>43</b>

## **Тема 1. Основні положення Кодексу цивільного захисту України**

### **Зміст:**

1. Основні положення Кодексу цивільного захисту України.
2. Структура єдиної державної системи цивільного захисту.
3. Основні принципи здійснення цивільного захисту.

### **Методичне забезпечення:** плакати, схеми.

Метою державної політики у сфері природної та техногенної безпеки, захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій є забезпечення гарантованого захисту життя і здоров'я людей, земельного, водного і повітряного простору, об'єктів виробничого і соціального призначення.

Захист повинен здійснюватися у допустимих межах показників ризику, критерії яких встановлюються для конкретного періоду розвитку країни з урахуванням вітчизняного та світового досвіду у цій галузі.

Моніторинг природної та техногенної безпеки впродовж останніх років підтверджує тенденцію до збільшення потенційних ризиків у галузі цивільного захисту.

Аналіз надзвичайних ситуацій останніх років свідчить, що найбільші збитки населенню і державі завдають надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру, на їх виникнення та локалізацію найбільше впливає людський чинник. Людина постає як двозначна величина, що може стати як чинником виникнення надзвичайної ситуації, так і може здійснити заходи їх запобігання. У зв'язку з цим набуває великого значення створення ефективно діючої системи цивільного захисту [1].

### **1. Основні положення Кодексу цивільного захисту України**

Основу законодавства в сфері цивільного захисту населення й територій від наслідків надзвичайних ситуацій становлять **Конституція України та Кодекс цивільного захисту України** (надалі Кодекс), прийнятий 2 жовтня 2012 р. Кодекс Цивільного захисту України регулює відносини, пов'язані з захистом

населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, передбачає реагування на них, забезпечує функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, визначає права та обов'язки громадян України, іноземців та осіб без громадянства, є обов'язковим для підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності.

Кодекс містить 12 розділів, зміст яких розкрито в 33 главах.

В розділах **I-III** розглядаються загальні визначення та терміни, надані засади реалізації державної політики через положення про єдину державну систему цивільного захисту, сформульовані положення про функціональну і територіальну підсистеми, визначені відносини між суб'єктами системи цивільного захисту, які регулюються Кодексом цивільного захисту України.

Визначено, що **цивільний захист** – це функція держави спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідація їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період.

До основних термінів Кодексу можна віднести:

- **аварія** – це небезпечна подія техногенного характеру, що спричинила ураження, травмування населення або створює на окремій території чи території суб'єкта господарювання загрозу життю або здоров'ю населення, призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання та транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу, спричиняє наднормативні аварійні викиди забруднюючих речовин або інший шкідливий вплив на навколишнє природне середовище;

- **катастрофа** – це велика за масштабами аварія чи інша подія, що призводить до тяжких наслідків;

- **небезпечна подія** – це подія, у тому числі катастрофа, аварія, пожежа, стихійне лихо, епідемія, епізоотія, епіфітотія, яка за своїми наслідками становить загрозу життю або здоров'ю населення та призводить до завдання матеріальних збитків;

- **надзвичайна ситуація** – це обстановка на окремій території або суб'єкті господарювання, водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена небезпечною подією та може призвести до неможливості проживання населення на цій території або об'єкті;

### **Надзвичайні ситуації класифікуються:**

За характером походження, ступенем поширення, розміром людських втрат, обсягом матеріальних збитків.

За походженням надзвичайні ситуації класифікуються як:

- 1) техногенного характеру;
- 2) природного характеру;
- 3) соціальні;
- 4) військові.

За обсягом заподіяних негативних наслідків визначаються наступні рівні надзвичайних ситуацій:

1) державний – при якому надзвичайна ситуація поширилась, або може поширитися на територію інших держав;

2) регіональний – при якому надзвичайна ситуація поширилась на територію двох чи більше районів, областей, а для її ліквідації необхідні матеріальні й технічні ресурси в обсягах, що перевищують можливості цих районів;

3) місцевий – при якому надзвичайна ситуація вийшла за межі територій потенційно небезпечного об'єкта, загрожує довкіллю, сусіднім населеним пунктам, інженерним спорудам, а для її ліквідації необхідні матеріальні й технічні ресурси в обсягах, що перевищують власні можливості потенційно небезпечного об'єкта;

4) об'єктовий - визначається надзвичайною ситуацією, яка не підпадає під названі вище.

- Для визначення рівня надзвичайної ситуації встановлюються такі критерії:

- 1) територіальне поширення та обсяги технічних і матеріальних ресурсів, що необхідні для ліквідації наслідків надзвичайної ситуації;

- 2) кількість людей, які внаслідок дії уражувальних чинників джерела надзвичайної ситуації загинули або постраждали, або нормальні умови життєдіяльності яких порушено;

- 3) розмір збитків, завданих факторами ураження, джерела надзвичайної ситуації.

- **зона можливого ураження** – це окрема територія, акваторія на якій внаслідок настання надзвичайної ситуації виникає загроза життю або здоров'ю людей та заподіяна шкода майну;

- **зона надзвичайної ситуації** – це окрема територія, акваторія де сталася надзвичайна ситуація;

- **запобігання виникненню надзвичайних ситуацій** – комплекс правових, соціально-економічних, політичних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів, спрямованих на регулювання техногенної та природної безпеки, проведення оцінки рівнів ризику, завчасне реагування на загрозу виникнення надзвичайної ситуації на основі даних моніторингу, експертизи, досліджень та прогнозів щодо можливого перебігу подій з метою недопущення їх переростання у надзвичайну ситуацію або пом'якшення її можливих наслідків;

- **реагування на надзвичайні ситуації та ліквідація їх наслідків** – це скоординовані дії суб'єктів забезпечення цивільного захисту, що здійснюються відповідно до планів реагування на надзвичайні ситуації, уточнених в умовах конкретного виду та рівня надзвичайної ситуації, і полягають в організації робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, припинення дії або впливу небезпечних факторів викликаних нею, рятування населення і майна, локалізації зони надзвичайної ситуації.

В Кодексі зазначені основні завдання єдиної державної системи цивільного захисту, які спрямовані на реалізацію заходів щодо запобігання виникненню надзвичайних ситуацій та підготовка населення до усвідомлених дій в період цих ситуацій, а саме:

- **виконання державних цільових програм**, спрямованих на запобігання надзвичайним ситуаціям;

- **прогнозування і оцінка** надзвичайних ситуацій, соціально-економічних негативних наслідків;

- **створення, раціональне збереження і використання резерву матеріальних та фінансових ресурсів**, необхідних для запобігання і реагування на надзвичайні ситуації;

- **навчання населення** щодо поведінки та дій у разі виникнення надзвичайної ситуації;

- **оповіщення населення** про загрозу та виникнення надзвичайних ситуацій, своєчасне та достовірне інформування про фактичну обстановку і вжиті заходи;

- **проведення рятувальних та інших невідкладних робіт** щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, організація життєзабезпечення постраждалого населення.

В розділі **IV** надано алгоритм захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, зокрема, **оповіщення та інформування**,



**укриття населення в захисних спорудах та евакуаційні заходи.** Розглядається проведення інженерного захисту територій та радіаційний і хімічний захист. Зазначено необхідність забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення.

В розділі **V** розглядається **державне регулювання діяльності суб'єктів господарювання з питань цивільного захисту.** Основними методами регулювання є моніторинг надзвичайних ситуацій як система безперервних спостережень лабораторного та іншого контролю для оцінки стану захисту населення, територій та небезпечних процесів, а також своєчасне виявлення тенденцій до їх змін. **Державний нагляд з питань цивільного захисту** здійснюється за додержанням вимог законодавства у сферах техногенної та пожежної безпеки, захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій будь-якого характеру.

**Забезпечення техногенної безпеки** ґрунтується на визначенні джерел небезпек.

Кодекс визначає **перелік джерел** небезпек техногенного характеру:

- потенційно небезпечні об'єкти та об'єкти підвищеної небезпеки;
- будівлі та споруди з порушенням умов експлуатації;
- суб'єкти господарювання з критичним станом виробничих фондів та порушенням умов експлуатації;
- ядерні установки з порушенням умов експлуатації;
- гідротехнічні споруди;
- неконтрольоване ввезення, зберігання і використання на території України небезпечних технологій, речовин, матеріалів;
- надмірне нерегульоване накопичення побутових і промислових відходів;
- суб'єкти господарювання на яких здійснюється виробництво, зберігання та утилізація вибухонебезпечних предметів;
- інші об'єкти та процеси, які можуть створити загрозу виникнення аварій.

В розділі **VI** розглядається **організація робіт з реагування на надзвичайні ситуації.** Складовими є організація робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, безпосереднє забезпечення постраждалих, проведення відновлювальних робіт, відшкодування матеріальних збитків та надання допомоги постраждалим.

В розділі **VII** визначено необхідність підготовки фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією та здійсненням заходів з питань цивільного захисту.

В розділі **VIII** розглядається фінансове та матеріально-технічне забезпечення суб'єктів системи цивільного захисту в Україні.

В розділі **IX** доведено порядок комплектування органів управління та сил цивільного захисту.

В розділі **X** зазначено, що Держава забезпечує соціальний та правовий захист працівників органів управління та сил цивільного захисту і членів їхніх сімей відповідно до законодавчих актів.

Розділ **XI** присвячений міжнародному співробітництву у сфері цивільного захисту.

В **XII** розділі (Прикінцеві та перехідні положення) вказано, що цей Кодекс набирає чинності на другий день після опублікування і вводиться в дію з 1 липня 2013 року; зазначено перелік законів і підзаконних актів які втратили силу, а також ставиться завдання Кабінету Міністрів України на розробку доповнень і змін до чинного законодавства.

## **2. Структура єдиної державної системи цивільного захисту**

Відповідальність за ефективне функціонування єдиної державної системи покладена на центральні органи виконавчої влади діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України (КМУ). Безпосереднє керівництво діяльністю цієї системи здійснює Державна Служба з Надзвичайних Ситуацій (ДСНС).

Центральні органи виконавчої влади створюють функціональні та територіальні підсистеми, що має прояв у територіально-виробничому принципі організації системи цивільного захисту. До складу функціональних підсистем входять органи управління та підпорядковані їм сили цивільного захисту, відповідні суб'єкти господарювання, які виконують завдання цивільного захисту.

Територіальні підсистеми діють в АРК, обласних центрах, містах Києві та Севастополі. Ланки територіальних підсистем створюються районними державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування. Безпосереднє керівництво підсистемою або її ланкою покладається на посадову особу, яка очолює державну адміністрацію. Визначені повноваження органів виконавчої влади,

органів місцевого самоврядування, завдання та обов'язки суб'єктів господарювання, права та обов'язки у сфері цивільного захисту.



**Рис. 1.1. Структура ЄДС ЦЗ**

Основними завданнями єдиної державної системи цивільного захисту є:

1) забезпечення готовності центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та підпорядкованих їм сил до виконання дій спрямованих дій, спрямованих на запобігання та реагування на надзвичайні ситуації;

2) обробки інформації про надзвичайні ситуації, видання інформаційних матеріалів з питань захисту населення й територій від наслідків надзвичайних ситуацій;

3) прогнозування й оцінка соціально-економічних наслідків надзвичайних ситуацій, визначення на основі прогнозу потреби в силах, засобах, матеріальних і фінансових ресурсах;

4) навчання населення щодо поведінки й дій у випадку виникнення надзвичайної ситуації;

5) оповіщення населення про загрозу й виникненні надзвичайних ситуацій, своєчасне й достовірне інформування про фактичну обстановку та вжитих заходах;

6) захист населення у випадку виникнення надзвичайних ситуацій;

7) проведення рятувальних і інших невідкладних робіт з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, організація життєзабезпечення постраждалого населення;

### **3. Основні принципи здійснення цивільного захисту**

Цивільний захист здійснюється за наступними принципами:

1) забезпечення державою конституційних прав громадян на

захист життя, здоров'я і майна;

2) реалізація комплексного підходу до розв'язання завдань цивільного захисту;

3) пріоритетність завдань, спрямованих на порятунок життя і збереження здоров'я громадян;

4) досягнення максимально можливого, економічно обґрунтованого зменшення рівня ризику виникнення надзвичайних ситуацій;

5) централізація керування, пряма підпорядкованість;

6) гласність, прозорість, вільне одержання й поширення публічної інформації про стан цивільного захисту, крім обмежень, установлених законом;

7) добровільність - у випадку залучення громадян до здійснення заходів з цивільного захисту, які пов'язані з ризиком для їхнього життя та здоров'я;

8) відповідальність посадових осіб органів державної влади і органів місцевого самоврядування за дотримання вимог законодавства з питань цивільного захисту;

9) виправданий ризик та відповідальність керівників сил цивільного захисту по забезпеченню безпеки під час проведення аварійно-рятувальних і інших невідкладних робіт.

## **Тема 2. Функціонування єдиної державної системи цивільного захисту. Суб'єкти забезпечення заходів з цивільного захисту.**

### **Зміст:**

1. Режими функціонування єдиної державної системи цивільного захисту.
2. Повноваження суб'єктів забезпечення цивільного захисту.
3. Склад та основні завдання сил цивільного захисту України.
4. Координація діяльності органів виконавчої влади у сфері цивільного захисту.

### **1. Режими функціонування єдиної державної системи цивільного захисту.**

Положенням про єдину державну систему цивільного захисту визначається перелік заходів, що здійснюються у відповідному режимі, завдання та порядок взаємодії суб'єктів забезпечення цивільного захисту під час функціонування зазначеної системи.

Єдина державна система в залежності від масштабів і особливостей надзвичайної ситуації, які прогножуються або виникли, функціонує у таких режимах:

- **режим повсякденного функціонування** встановлюється за умов нормальної виробничо-промислової, радіаційної, хімічної, сейсмічної, гідрогеологічної, гідрометеорологічної, техногенної та пожежної обстановки та за відсутності епідемій, епізоотій, епіфітотій;

- **режим підвищеної готовності** встановлюється у разі загрози виникнення надзвичайної ситуації за рішенням відповідно Кабінету Міністрів України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської чи Севастопольської міських державних адміністрацій для єдиної державної системи цивільного захисту у повному обсязі або частково для окремих її територіальних підсистем тимчасово встановлюється режим підвищеної готовності;

- **режим надзвичайної ситуації** встановлюється у разі виникнення надзвичайної ситуації за рішенням відповідно Кабінету Міністрів України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської чи Севастопольської міських державних адміністрацій для єдиної державної системи цивільного захисту у

повному обсязі або частково для окремих її територіальних підсистем тимчасово встановлюється режим надзвичайної ситуації;

- **режим надзвичайного стану** для єдиної державної системи цивільного захисту встановлюється у повному обсязі або частково для окремих її територіальних підсистем тимчасово встановлюється у межах території, на якій введено правовий режим надзвичайного стану відповідно до Закону України "Про правовий режим надзвичайного стану".

В особливий період єдина державна система цивільного захисту функціонує відповідно до цього Кодексу та з урахуванням особливостей, що визначаються згідно з вимогами законів України "Про правовий режим воєнного стану", "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію", а також інших нормативно-правових актів.

## **2. Повноваження суб'єктів забезпечення цивільного захисту.**

Забезпечення заходів з цивільного захисту реалізується шляхом здійснення комплексного захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій який ставить за мету запобігання виникненню цих ситуацій, реагування на надзвичайні ситуації та ліквідація їх наслідків.

Практичне виконання цих заходів покладається на центральні органи виконавчої влади, до основних повноважень яких належить:

1) керівництво єдиною державною системою цивільного захисту;

2) проведення підготовки органів управління функціональних і територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту та їх ланок;

3) здійснення безпосереднього управління заходами з переведення єдиної державної системи цивільного захисту з режиму функціонування у мирний час на функціонування в умовах особливого періоду;

4) створення резерву засобів індивідуального захисту та матеріальних резервів для запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, визначення їх обсягу і порядку використання;

5) здійснення координації, організації та методичного керівництва щодо визначення стану готовності функціональних і територіальних підсистем до вирішення завдань цивільного захисту у

мирний час та в особливий період;

6) формування та реалізація заходів державної політики щодо створення, утримання та реконструкції фонду захисних споруд цивільного захисту, ведення їх обліку;

7) здійснення реалізації державної політики стосовно заходів з евакуації населення, координує діяльність центральних та місцевих органів виконавчої влади, суб'єктів господарювання з цих питань

8) забезпечення у межах своїх повноважень реалізації державної політики з питань медичного та біологічного захисту населення у разі виникнення надзвичайних ситуацій;

**До повноважень інших центральних органів виконавчої влади у сфері цивільного захисту належить:**

1) забезпечення цивільного захисту у сфері суспільного життя, в якій реалізує державну політику відповідний орган виконавчої влади;

2) здійснення заходів щодо захисту населення і територій під час надзвичайних ситуацій;

3) розроблення та забезпечення реалізації галузевих програм і планів заходів з питань цивільного захисту, зокрема спрямованих на захист населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, забезпечення техногенної та пожежної безпеки;

4) забезпечення реалізації вимог техногенної безпеки на потенційно небезпечних об'єктах, об'єктах підвищеної небезпеки та інших суб'єктах господарювання, що належать до сфери їх управління, які можуть створити загрозу виникнення аварії;

5) керівництво створеними ними аварійно-рятувальними службами, суб'єктами господарювання, основна діяльність яких спрямована або може бути спрямована на виконання завдань із запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, спеціалізованими службами цивільного захисту, забезпечення їх діяльності та здійснення контролю за готовністю до дій за призначенням;

6) організація здійснення заходів щодо створення, утримання та використання фонду захисних споруд цивільного захисту суб'єктами господарювання, що належать до сфери їх управління;

7) здійснення методичного керівництва суб'єктами господарювання, що належать до сфери їх управління, стосовно виконання ними вимог техногенної та пожежної безпеки, а також контролю за виконанням зазначених вимог;

8) забезпечення навчання з питань цивільного захисту, техногенної та пожежної безпеки посадових осіб міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, а також суб'єктів господарювання, що належать до сфери їх управління;

**До повноважень органів місцевого самоврядування у сфері цивільного захисту належить:**

- 1) забезпечення цивільного захисту на відповідній території;
- 2) забезпечення реалізації вимог техногенної та пожежної безпеки на суб'єктах господарювання, що належать до сфери їх управління, які можуть створити реальну загрозу виникнення аварії;
- 3) забезпечення оповіщення та інформування населення про загрозу і виникнення надзвичайних ситуацій, у тому числі в доступній для осіб з вадами зору та слуху формі;
- 4) організація робіт з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій на відповідній території міст, селищ та сіл, а також радіаційного, хімічного, біологічного, медичного захисту населення та інженерного захисту територій від наслідків таких ситуацій;
- 5) організація та керівництво проведенням відновлювальних робіт з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;
- 6) організація та здійснення евакуації населення, майна у безпечні райони, їх розміщення та життєзабезпечення населення;
- 7) контроль за станом навколишнього природного середовища, санітарно-гігієнічною та епідемічною ситуацією;
- 8) створення у містах комісій з питань техногенно-екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій, а в разі виникнення надзвичайних ситуацій - спеціальних комісій з їх ліквідації (за потреби), забезпечення їх функціонування;

Повноваження керівництва об'єктів господарчої діяльності полягають у виконанні вимог верхніх ланок систем управління цивільним захистом, підтримці безпечного стану об'єкта, призначенні відповідальних осіб за функціонуванням системи цивільного захисту з урахуванням наступних вимог:

- на об'єктах господарської діяльності, із чисельністю працюючих більш 3 тисячі людей, створюються підрозділи цивільного захисту;

- на об'єктах, із загальною чисельністю працюючих, від 200 до 3 тисяч людей, призначаються посадові особи з питань цивільного захисту;



- на об'єктах, із чисельністю працюючих до 200 людей, призначаються позаштатні особи з питань цивільного захисту тобто за рахунок штатної чисельності об'єкта.

- у навчальних закладах, із чисельністю 500 і більш студентів денної форми навчання, призначаються посадові особи з питань цивільного захисту;

### **3. Склад та основні завдання сил цивільного захисту України.**

В період загрози виникнення надзвичайних ситуацій та при їх виникненні практичні дії з надання допомоги населенню під час надзвичайних ситуацій здійснюють сили цивільного захисту до яких відносяться:

#### **1) аварійно-рятувальні служби:**

Аварійно-рятувальні служби поділяються на:

- державні, регіональні, комунальні, об'єктові та громадських організацій;

- спеціалізовані та неспеціалізовані;

- професійні та непрофесійні.

Аварійно-рятувальні служби утворюються:

- державні (Центральним органом виконавчої влади);

- регіональні (Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими держадміністраціями в Автономній Республіці Крим, областей, міст Києві та Севастополі відповідно);

- комунальні (органами місцевого самоврядування у місті, районі міста, селищі, селі);

- об'єктові (керівником суб'єкта господарювання, що експлуатує об'єкти підвищеної небезпеки);

- громадських організацій (громадськими організаціями).

Спеціалізовані професійні аварійно-рятувальні служби, діяльність яких пов'язана з організацією та проведенням гірничорятувальних робіт, є воєнізованими.

Непрофесійні об'єктові аварійно-рятувальні служби створюються з числа інженерно-технічних та інших досвідчених працівників суб'єктів господарювання, які мають необхідні знання та навички у проведенні аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт і здатні за станом здоров'я виконувати роботи в екстремальних

умовах.

Особливим видом аварійно-рятувальних служб є служби медицини катастроф, які діють у складі центрів екстреної медичної допомоги та медицини катастроф системи екстреної медичної допомоги, що створюються органами влади Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя відповідно до закону.

Завдання аварійно-рятувальних служб:

- аварійно-рятувальне обслуговування на договірній основі об'єктів підвищеної небезпеки та окремих територій, що перебувають у власності, володінні або користуванні суб'єктів господарювання, на яких існує небезпека виникнення надзвичайних ситуацій;

- невідкладне інформування керівників суб'єктів господарювання, що експлуатують об'єкти підвищеної небезпеки, про виявлення порушень вимог техногенної безпеки;

- ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій в умовах екстремальних температур, задимленості, загазованості, загрози вибухів, обвалів, зсувів, затоплень, радіоактивного, хімічного забруднення та біологічного зараження, інших небезпечних проявів

- пошук і рятування людей на уражених об'єктах і територіях, надання у можливих межах невідкладної, у тому числі медичної, допомоги особам, які перебувають у небезпечному для життя й 13 здоров'я стані, на місці події та під час евакуації до лікувальних закладів;

- ліквідація особливо небезпечних проявів надзвичайних ситуацій в умовах екстремальних температур, задимленості, загазованості, загрози вибухів, обвалів, зсувів, затоплень, радіаційного та бактеріального зараження, інших небезпечних проявів;

- право вимагати від усіх осіб, які перебувають у зоні надзвичайної ситуації, додержання встановлених заходів безпеки;

- участь у роботі комісій з розслідування причин виникнення надзвичайних ситуацій у суб'єктів господарювання і на територіях, що нею обслуговуються;

## **2) оперативно-рятувальна служба цивільного захисту:**

Оперативно-рятувальна служба цивільного захисту функціонує в системі центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, і складається з органів управління, аварійно-рятувальних формувань центрального підпорядкування, аварійно-рятувальних

формувань спеціального призначення, спеціальних авіаційних, морських та інших формувань, державних пожежно-рятувальних підрозділів (частин), навчальних центрів, формувань та підрозділів забезпечення.

Організація та порядок повсякденної діяльності оперативно-рятувальної служби цивільного захисту та функціонування її під час виконання завдань за призначенням визначаються центральним органом виконавчої влади.

До основних повноважень Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту належить:

- аварійно-рятувальне обслуговування на договірній основі об'єктів підвищеної небезпеки та окремих територій, що перебувають у власності, володінні або користуванні суб'єктів господарювання, на яких існує небезпека виникнення надзвичайних ситуацій, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України;

- подання місцевим державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування та суб'єктам господарювання пропозицій щодо поліпшення протиаварійного стану об'єктів підвищеної небезпеки та окремих територій, що перебувають у власності, володінні або користуванні суб'єктів господарювання, та усунення виявлених порушень вимог щодо дотримання техногенної безпеки;

- невідкладне інформування керівників суб'єктів господарювання, що експлуатують об'єкти підвищеної небезпеки, про виявлення порушень вимог техногенної безпеки;

- отримання від місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання інформації, необхідної для виконання покладених на службу завдань;

### **3) спеціалізовані служби цивільного захисту;**

Спеціалізовані служби цивільного захисту (енергетики, захисту сільськогосподарських тварин і рослин, інженерні, комунально-технічні, матеріального забезпечення, медичні, зв'язку і оповіщення, протипожежні, торгівлі та харчування, технічні, транспортного забезпечення, охорони громадського порядку) утворюються для проведення спеціальних робіт і заходів з цивільного захисту та їх забезпечення, що потребують залучення фахівців певної спеціальності, техніки і майна спеціального призначення:

- об'єктові - на суб'єкті господарювання (шляхом формування з працівників суб'єкта господарювання ланок, команд, груп, що

складають відповідні спеціалізовані служби цивільного захисту) - керівником суб'єкта господарювання;

- галузеві - у системі центрального органу виконавчої влади (шляхом зведення об'єктових підрозділів у відповідну галузеву спеціалізовану службу цивільного захисту) - центральним органом виконавчої влади. Перелік центральних органів виконавчої влади, в яких утворюються спеціалізовані служби цивільного захисту, визначається Положенням про єдину державну систему цивільного захисту;

- територіальні (шляхом об'єднання об'єктових підрозділів у відповідну територіальну спеціалізовану службу цивільного захисту місцевого рівня або об'єднання територіальних спеціалізованих служб цивільного захисту місцевого рівня у регіональну спеціалізовану службу цивільного захисту)

Спеціалізовані служби цивільного захисту мають право на:

- отримання від місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання інформації, необхідної для проведення робіт з цивільного захисту;

- безперешкодний доступ на об'єкти суб'єктів господарювання і їх територію для виконання аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, робіт з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;

- встановлення вимог щодо додержання заходів безпеки для всіх осіб, які перебувають у зоні надзвичайної ситуації.

#### **4) формування цивільного захисту:**

Формування цивільного захисту утворюються для проведення великих обсягів робіт з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, воєнних (бойових) дій чи терористичних актів, а також для проведення відновлювальних робіт, які потребують залучення великої кількості населення і техніки.

Формування цивільного захисту поділяються на об'єктові і територіальні.

Об'єктові – створюються суб'єктами господарювання, які володіють спеціальною технікою і майном, а працівники підготовлені до дій в умовах надзвичайних ситуацій – суб'єктом господарювання;

Територіальні – створюються на відповідній території шляхом об'єднання об'єктових формувань цивільного захисту.

Порядок створення формувань цивільного захисту, їх завдання

та функції визначаються Кабінетом Міністрів України.

### **5) добровільні формування цивільного захисту.**

Добровільні формування цивільного захисту утворюються під час загрози або виникнення надзвичайних ситуацій для проведення допоміжних робіт із запобігання або ліквідації наслідків таких ситуацій за рішенням центрального органу виконавчої влади, місцевої державної адміністрації, органу місцевого самоврядування.

До добровільних формувань цивільного захисту включаються громадяни на добровільних засадах.

Добровільні формування цивільного захисту мають право на отримання від місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та аварійно-рятувальних служб необхідної для проведення заходів і робіт із запобігання та ліквідації наслідків надзвичайної ситуації.

### **б) пожежна охорона**

Пожежна охорона створюється з метою захисту життя і здоров'я громадян, приватної, колективної та державної власності від пожеж, підтримання належного рівня пожежної безпеки на підприємствах, установах, організаціях і в населених пунктах.

Пожежна охорона поділяється на:

- державну, (пожежні рятувальні підрозділи (частини) входять до складу оперативно-рятувальних служб цивільного захисту);

- відомчу (пожежно-рятувальні підрозділи, що забезпечують відомчу пожежну охорону, щодо підготовки рятувальників та організації гасіння пожеж керуються актами центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, а також актами інших міністерств, до сфери управління яких віднесені підрозділи, що забезпечують відомчу пожежну охорону.)

- місцеву (У селах, селищах, де немає пожежно-рятувальних підрозділів, сільські та селищні ради утворюють пожежно-рятувальні підрозділи для забезпечення місцевої пожежної охорони.)

- добровільну (Пожежно-рятувальні підрозділи для забезпечення добровільної пожежної охорони суб'єктів господарювання утворюються з числа їх працівників, а населених пунктів - з числа громадян, які постійно проживають у зазначеному населеному пункті.)

#### **4. Координація діяльності органів виконавчої влади у сфері цивільного захисту.**

Цивільний захист забезпечується з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про основи національної безпеки України». Визначені суб'єкти які уповноважені здійснювати захист населення, територій, навколишнього середовища і майна у відповідності до вимог кодексу цивільного захисту.

Координацію органів виконавчої влади, в межах своїх повноважень здійснюють:

- 1) Рада національної безпеки і оборони України;
- 2) Кабінет Міністрів України;
- 3) Державна Служба з Надзвичайних Ситуацій;
- 3) Державна комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій;
- 4) Рада міністрів АРК, обласними Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями;
- 5) Районними державними адміністраціями, місцевими комісіями селищних рад, керівними органами підприємств, установ та організацій де утворюються комісія з питань надзвичайних ситуацій.

Значна роль у забезпеченні функцій управління ЦЗ належить органам на які покладається координація у цій сфері.

Одним з таких органів є Державна комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій, яка відповідно до вимог Кодексу утворюються Кабінетом Міністрів України та діє на підставі постанови КМУ від 13. 05 1994 року № 309. Комісію очолює Перший віце-прем'єр-міністр України.

У разі необхідності для ліквідації наслідків надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру утворюються спеціальні комісії загальнодержавного, регіонального, місцевого та об'єктового рівня.

Структура управління ЦЗ в Україні, незважаючи на складні сучасні умови, подовжує реформування з метою підвищення ефективності управління у сфері забезпечення техногенно-екологічної безпеки, своєчасного запобігання і реагування на НС, протидії терористичній та воєнній загрози з урахуванням викликів та загроз, що виникають.

### **Тема 3. Захист населення, територій та навколишнього середовища від наслідків надзвичайних ситуацій.**

#### **Зміст:**

1. Оповіщення про загрозу виникнення надзвичайних ситуацій.
2. Укриття населення в захисних спорудах цивільного захисту.
3. Порядок проведення евакуаційних заходів.
4. Інженерний захист територій та об'єктів господарської діяльності. Радіаційний і хімічний захист.

#### **1. Оповіщення про загрозу виникнення надзвичайних ситуацій**

Захист населення в надзвичайних ситуаціях – це комплекс взаємопов'язаних за місцем та часом заходів спрямованих на захист життя та здоров'я людей в умовах НС будь-якого характеру. Заходи плануються та здійснюються завчасно на всій території країни, охоплюючи всі категорії населення. Захист населення і територій від наслідків НС включає в себе оповіщення та інформування населення про загрозу або виникнення НС певного характеру, межі розповсюдження та можливі наслідки, укриття населення в захисних спорудах цивільного захисту, та проведення евакуаційних заходів, виконання інженерних заходів по захисту територій, об'єктів господарської діяльності, радіаційний і хімічний захист. В процесі виконання заходів обов'язковими є медичний, біологічний, санітарно-епідеміологічний та психологічний супровід.

Оповіщення про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій полягає у своєчасному доведенні інформації органам управління цивільного захисту, силам цивільного захисту, суб'єктам господарської діяльності та населенню.

Оповіщення про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій забезпечується шляхом:

- функціонування загальнодержавної, територіальних, місцевих автоматизованих систем централізованого оповіщення про погрозу або виникнення надзвичайних ситуацій, спеціальних, локальних і об'єктових систем оповіщення;

- централізованого використання телекомунікаційних мереж загального користування, у тому числі мобільного зв'язку, відомчих

телекомунікаційних мереж і телекомунікаційних мереж об'єктів господарської діяльності, а також мереж загальнонаціонального, регіонального і місцевого радіомовлення, телебачення та інших технічних засобів передачі або відображення інформації;

- автоматизації процесу передачі сигналів і повідомлень про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій;

- функціонування на об'єктах підвищеної безпеки автоматизованих систем раннього виявлення надзвичайних ситуацій і оповіщення;

- організаційно-технічної інтеграції різних систем централізованого оповіщення про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій і автоматизованих систем раннього виявлення надзвичайних ситуацій і оповіщення;

- функціонування в населених пунктах і місцях масового перебування людей сигнально-гучномовних обладнань, а також електронних інформаційних табло для передачі інформації цивільного захисту.

Інформацію про цивільний захист складають відомості про прогнозовані або ті що вже відбулися надзвичайні ситуації. Ці відомості повинні включати: класифікацію, границі поширення та можливі наслідки НС, а також способи і методи захисту від них.

Органи управління цивільного захисту зобов'язані надавати населенню через засоби масової інформації оперативні та достовірні дані про обстановку що склалася, а також інформувати про свою діяльність з питань цивільного захисту.

Керівники потенційно небезпечних об'єктів і об'єктів підвищеної безпеки, зобов'язані систематично і оперативно публікувати інформацію про ці об'єкти в офіційних друкованих виданнях, на офіційних веб-сайтах, інформаційних стендах, а також доводити будь-яким прийнятним способом.

Інформація повинна містити дані про об'єкт, сферу його діяльності, про природу можливих ризиків при аварії, включаючи вплив на людей і навколишнє середовище, а також про способи інформування населення у випадку загрози або виникненні аварії та порядку дій при її виникненні.

Поширення інформації про наслідки надзвичайної ситуації здійснюється згідно із законодавством про інформацію.



## 2. Укриття населення в захисних спорудах цивільного захисту

Захисні споруди цивільного захисту – інженерні споруди, призначені для захисту населення від впливу небезпечних факторів, що виникають внаслідок надзвичайних ситуацій, воєнних дій або терористичних актів.

Спорудження захисних споруд виконується у відповідності до ДБН В.2.2–5–97 (за змінами, затвердженими наказом Мінрегіону України від 27.12.2017 року, №342).

До захисних споруд цивільного захисту належать:

- сховища;
- протирадіаційні укриття (ПРУ);
- швидко-споруджувані захисні споруди цивільного захисту.

*Сховище* – це герметична споруда для захисту людей, в якій протягом певного часу – 2-3 доби, створюються умови, що виключають вплив на них небезпечних факторів, які виникають внаслідок надзвичайної ситуації, воєнних (бойових) дій та терористичних актів.

*Протирадіаційне укриття* – це негерметична споруда для захисту людей, в якій створюються умови, що виключають вплив на них іонізуючого опромінення у разі радіоактивного забруднення місцевості.

*Швидко-споруджувана захисна споруда цивільного захисту* – це захисна споруда, що зводиться із спеціальних конструкцій за короткий час – 1-2 доби, при загрозі нападу і призначена для захисту людей від дії засобів ураження в особливий період.

Також для захисту людей від небезпек, що виникають внаслідок надзвичайних ситуацій у мирний час або у разі впливи засобів ураження в особливий період – використовуються споруди подвійного призначення та найпростіші укриття.

*Споруда подвійного призначення* – це наземна або підземна споруда, що може бути використана за основним функціональним призначенням і для захисту населення в особливий період.

*Найпростіше укриття* – це фортифікаційна споруда, цокольне або підвальне приміщення, що знижує комбіноване ураження людей від небезпечних наслідків надзвичайних ситуацій, а також від дії засобів ураження в особливий період.

Укриттю підлягають:

*а) у сховищах:*

- працівники найбільшої працюючої зміни суб'єктів господарювання, віднесених до відповідних категорій цивільного захисту та розташованих у зонах можливих значних руйнувань населених пунктів, які продовжують свою діяльність в особливий період;

- персонал АЕС, інших ядерних установок і працівники суб'єктів господарювання, які забезпечують функціонування таких станцій (установок);

- працівники найбільшої працюючої зміни суб'єктів господарювання, віднесених до категорії особливої важливості цивільного захисту та розташованих за межами зон можливих значних руйнувань населених пунктів

- працівники чергового персоналу суб'єктів господарювання, які забезпечують життєдіяльність міст, віднесених до відповідних груп цивільного захисту;

- працівники найбільшої працюючої зміни суб'єктів господарювання, віднесених до категорії особливої важливості цивільного захисту та розташованих за межами зон можливих значних руйнувань населених пунктів, а також працівники чергового персоналу суб'єктів господарювання, які забезпечують життєдіяльність міст, віднесених до відповідних груп цивільного захисту;

- хворі, медичний та обслуговуючий персонал закладів охорони здоров'я, які не підлягають евакуації або не можуть бути евакуйовані у безпечне місце;

*б) у протирадіаційних укриттях:*

- працівники суб'єктів господарювання, віднесених до першої та другої категорій цивільного захисту та розташованих за межами зон можливих значних руйнувань населених пунктів, які продовжують свою діяльність у воєнний час;

- працівники суб'єктів господарювання, розташованих у зонах можливих руйнувань, небезпечного і значного радіоактивного забруднення навколо атомних електростанцій;

- населення міст, не віднесених до груп цивільного захисту, та інших населених пунктів, а також населення, евакуйоване з міст, віднесених до груп цивільного захисту і зон можливих значних

руйнувань;

- хворі, медичний та обслуговуючий персонал закладів охорони здоров'я, розташованих за межами зон можливих значних руйнувань міст, віднесених до груп цивільного захисту, і суб'єктів господарювання, віднесених до категорій цивільного захисту, а також закладів охорони здоров'я, які продовжують свою діяльність у воєнний час;

*в) у швидко-споруджуваних захисних спорудах цивільного захисту, найпростіших укриттях та спорудах подвійного призначення – населення міст, віднесених до груп цивільного захисту, яке не підлягає евакуації у безпечне місце, а також інших населених пунктів.*

Для вирішення питань щодо укриття населення в захисних спорудах цивільного захисту, завчасно створюють фонд захисних споруд. Цей фонд створюють центральні органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування та суб'єкти господарювання.

Порядок створення і утримання фонду захисних споруд цивільного захисту та ведення його обліку визначається Кабінетом Міністрів України.

Проектування, будівництво, пристосування і розміщення захисних споруд та об'єктів подвійного призначення здійснюються згідно з нормами, які розробляються відповідно до Закону України «Про будівельні норми».

Вимоги щодо утримання та експлуатації захисних споруд визначаються Державною службою України з надзвичайних ситуацій.

Утримання захисних споруд цивільного захисту у готовності до використання за призначенням здійснюється суб'єктами господарювання, на балансі яких вони перебувають [у тому числі споруд, що не увійшли до їх статутних капіталів у процесі приватизації (корпоратизації)], за рахунок власних коштів.

У разі використання однієї захисної споруди кількома суб'єктами господарювання вони беруть участь в утриманні споруди відповідно до укладених між ними договорів.

З моменту виключення захисної споруди із фонду споруд цивільного захисту вона втрачає статус захисної споруди цивільного захисту.

Захисні споруди цивільного захисту державної та комунальної власності не підлягають приватизації або відчуженню.

Захисні споруди у мирний час можуть використатися для задоволення господарських, культурних та побутових потреб у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Тому вони можуть передаватися в оренду із збереженням цільового призначення таких споруд, крім тих, що перебувають у постійній готовності до використання за призначенням, а саме:

- в яких розташовані пункти управління;
- призначених для укриття працівників суб'єктів господарювання, що мають об'єкти підвищеної небезпеки;
- розташованих у зонах спостереження атомних електростанцій та призначених для укриття населення під час радіаційних аварій.

Особливості оренди захисних споруд визначаються типовим договором оренди, який затверджується Кабінетом Міністрів України.

### **3. Порядок проведення евакуаційних заходів.**

Евакуація – це організоване виведення чи вивезення із зони НС або зони можливого ураження населення, якщо виникає загроза життю та здоров'ю людей, а також якщо виникає загроза пошкодження або знищення матеріальних і культурних цінностей.

Евакуація проводиться на державному, регіональному, місцевому або об'єктовому рівні.

Залежно від особливостей надзвичайної ситуації встановлюються такі види евакуації:

- обов'язкова;
- загальна або часткова;
- тимчасова або безповоротна.

Рішення про проведення евакуації приймають:

- на державному рівні – Кабінет Міністрів України;
- на регіональному рівні – Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації;
- на місцевому рівні – районні, районні у містах Києві чи Севастополі державні адміністрації та відповідні органи місцевого самоврядування;
- на об'єктовому рівні – керівники суб'єктів господарювання.

У разі виникнення радіаційних аварій рішення про евакуацію населення, яке може потрапити до зони радіоактивного забруднення, приймається місцевими державними адміністраціями на підставі висновку санітарно-епідеміологічної служби відповідно до прогнозованої дози опромінення населення або на підставі інформації, отриманої від керівників радіаційно-небезпечних об'єктів.

У невідкладних випадках, рішення про проведення екстреної евакуації населення із зони надзвичайної ситуації або зони можливого ураження може прийняти керівник робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, а в разі його відсутності – керівник аварійно-рятувальної служби, який першим прибув у зону надзвичайної ситуації.

**Обов'язкова евакуація** населення проводиться у разі виникнення загрози:

- аварій з викидом радіоактивних та небезпечних хімічних речовин;
- катастрофічного затоплення місцевості;
- масових лісових і торф'яних пожеж, землетрусів, зсувів, інших геологічних та гідрогеологічних явищ і процесів;
- збройних конфліктів (з районів можливих бойових дій у безпечні райони, які визначаються Міністерством оборони України на особливий період).

**Загальна евакуація** проводиться для всіх категорій населення із зон:

- можливого радіоактивного та хімічного забруднення;
- катастрофічного затоплення місцевості з чотиригодинним добіганням проривної хвилі при руйнуванні гідротехнічних споруд.

**Часткова евакуація** проводиться для вивезення категорій населення, які за віком чи станом здоров'я у разі виникнення надзвичайної ситуації не здатні самостійно вжити заходів щодо збереження свого життя або здоров'я, а також осіб, які відповідно до законодавства доглядають (обслуговують) таких осіб.

Проведення евакуації забезпечується шляхом:

- утворення регіональних, місцевих та об'єктових органів з евакуації;
- планування евакуації;
- визначення безпечних районів, придатних для розміщення евакуйованого населення та майна;

- організації оповіщення керівників суб'єктів господарювання і населення про початок евакуації;
- організації управління евакуацією;
- життєзабезпечення евакуйованого населення в місцях їх безпечного розміщення;
- навчання населення діям під час проведення евакуації.

Для виведення чи вивезення основної частини населення із зони надзвичайної ситуації або районів можливих бойових дій залучаються транспортні засоби об'єктів, а в разі безпосередньої загрози життю або здоров'ю населення – усі наявні транспортні засоби об'єктів та громадян.

Суб'єкту господарювання та громадянину, транспортні засоби яких залучені, компенсуються вартість надання послуг і розмір фактичних (понесених) витрат за рахунок коштів, що виділяються на ліквідацію наслідків надзвичайної ситуації або усунення загрози її виникнення.

Працівник суб'єкта господарювання, власник, користувач, водій транспортного засобу, які відмовилися від надання послуг з перевезення населення у зв'язку з надзвичайною ситуацією, несуть відповідальність відповідно до закону.

Евакуація громадян України, які знаходяться на території іноземних держав, у разі виникнення загрози життю або здоров'ю, проводяться силами Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Евакуація матеріальних і культурних цінностей проводиться тільки у разі загрози або виникнення надзвичайних ситуацій, за наявності часу на її проведення.

До органів управління евакуаційними заходами під час НС належать:

- міські (районні) та об'єктові евакуаційні комісії (створюються для безпосередньої організації і проведення евакуації або розосередження робітників та службовців);
- відповідальні особи збірних евакуаційних пунктів (створюються для збору і реєстрації евакуйованих і відправлення їх до приймальних евакуаційних пунктів);
- посадова особа приймальних евакуаційних пунктів (створюються для прийому евакуйованих і розміщення їх в пунктах тимчасового проживання);

- відповідальні особи проміжних пунктів евакуації.

У залежності від конкретної обстановки евакуація може проводитись транспортом або комбінованим способом (транспортом і пішим порядком).

Початок евакуації відбувається після оповіщення населення штабом ЦЗ.

Обов'язком громадян є якнайшвидше підготуватися до евакуації, маючи при собі: паспорт, військовий квиток, свідоцтво про народження та інші документи, особисті речі, запас харчів на три доби, набір медикаментів (вага речей не повинна перевищувати 50 кг.

При прибутті на приймальний евакуаційний пункт громадяни та члени їх сімей повинні зареєструватися та за вказівками відповідальних осіб перебути на місця тимчасового перебування.

#### **4.Інженерний захист територій та об'єктів господарської діяльності. Радіаційний і хімічний захист.**

##### **4.1. Інженерний захист територій** включає:

- проведення районування територій за наявністю потенційно небезпечних об'єктів і небезпечних геологічних, гідрогеологічних та метеорологічних явищ і процесів, а також ризику виникнення надзвичайних ситуацій, пов'язаних з ними;

- віднесення міст до відповідних груп цивільного захисту та віднесення суб'єктів господарювання до відповідних категорій цивільного захисту;

- розроблення та включення вимог інженерно-технічних заходів цивільного захисту до відповідних видів містобудівної і проектної документації та реалізація їх під час будівництва і експлуатації;

- урахування можливих проявів небезпечних геологічних, гідрогеологічних та метеорологічних явищ і процесів та негативних наслідків аварій під час розроблення генеральних планів населених пунктів і ведення містобудування;

- розміщення об'єктів підвищеної безпеки з урахуванням наслідків аварій, що можуть статися на таких об'єктах;

- розроблення і здійснення заходів щодо безаварійного функціонування об'єктів підвищеної безпеки;

- будівництво споруд, будівель, інженерних мереж і транспортних комунікацій із заданими рівнями безпеки та надійності;

- будівництво протизсувних, протиповіневих, протиселевих, протилавинних, протиерозійних та інших інженерних споруд спеціального призначення, їх утримання у функціональному стані;

- обстеження будівель, споруд, інженерних мереж і транспортних комунікацій, розроблення та здійснення заходів щодо їх безпечної експлуатації.

Здійснення заходів інженерного захисту територій покладається на суб'єктів забезпечення цивільного захисту.

За результатами визначення ризиків виникнення надзвичайних ситуацій внаслідок небезпечних геологічних, гідрогеологічних та метеорологічних явищ і процесів, а також на об'єктах підвищеної небезпеки, ведеться Державний реєстр небезпечних територій.

Вимоги інженерно-технічних заходів цивільного захисту, дотримання яких обов'язкове під час розроблення містобудівної та проектної документації, визначаються відповідно до Закону України «Про будівельні норми».

**4.2 Радіаційний і хімічний захист населення і територій** включає:

- виявлення та оцінку радіаційної і хімічної обстановки;
- організацію та здійснення дозиметричного і хімічного контролю;

- розроблення та впровадження типових режимів радіаційного захисту;

- використання засобів колективного захисту;

- використання засобів індивідуального захисту, приладів радіаційної та хімічної розвідки, дозиметричного і хімічного контролю аварійно-рятувальними службами, формуваннями та спеціалізованими службами цивільного захисту, які беруть участь у проведенні аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, гасінні пожеж в осередках ураження радіаційно і хімічно небезпечних об'єктів та населення, яке проживає у зонах небезпечного забруднення;

- проведення йодної профілактики рятувальників, які залучаються до ліквідації радіаційної аварії, персоналу радіаційно небезпечних об'єктів та населення, яке проживає в зонах можливого забруднення, радіоактивними ізотопами йоду з метою запобігання опроміненню щитоподібної залози;

- надання населенню можливості придбання в особисте



користування засобів індивідуального захисту, приладів дозиметричного та хімічного контролю;

- проведення санітарної обробки населення та спеціальної обробки одягу, майна і транспорту;

- розроблення загальних критеріїв, методів та методик спостережень щодо оцінки радіаційної і хімічної обстановки.

Радіаційний і хімічний захист населення і територій забезпечується:

- визначенням суб'єктів господарювання, на яких обладнуються місця для проведення санітарної обробки населення та спеціальної обробки одягу, майна і транспорту;

- завчасним накопиченням і підтриманням у готовності:

*а)* засобів колективного та індивідуального захисту;

*б)* приладів радіаційної та хімічної розвідки, дозиметричного і хімічного контролю;

*в)* засобів фармакологічного протирадіаційного захисту для йодної профілактики населення, рятувальників та персоналу радіаційно небезпечних об'єктів радіоактивними ізотопами йоду з метою запобігання опроміненню щитоподібної залози.

Здійснення заходів радіаційного і хімічного захисту та його забезпечення покладається на суб'єктів забезпечення цивільного захисту.

## **Тема 4 Біологічні небезпеки, їх вплив на життєдіяльність населення України та заходи захисту**

### **Зміст:**

1. Шляхи розповсюдження інфекційних хвороб. Основні визначення, які пов'язані з наявністю епідеміологічних ситуацій. Карантин та обсервація.

2. Законодавче підґрунтя захисту населення України в разі загрози поширення епідеміологічних захворювань.

3. Критерії присвоєння регіонам ступеня небезпеки за показниками захворюваності на Covid-19. Медичний, біологічний та психологічний захист.

### **1. Шляхи розповсюдження інфекційних хвороб. Основні визначення, які пов'язані з наявністю епідеміологічних ситуацій.**

Розвиток глобальних комунікацій в 21 сторіччі, крім позитивних чинників які сприяють розвитку міжнаціонального співробітництва у сфері соціально-культурних відносин, технічного прогресу, обміну сучасними технологіями в багатьох сферах суспільного життя існують негативні чинники які пов'язані з більш стрімким поширенням загроз для людства таких як виникнення осередків інфекційних захворювань причинами чого можуть бути: незадовільний стан системи охорони здоров'я в багатьох країнах з низьким рівнем життєво важливих показників, неконтрольована міграція, аварійні ситуації в центрах досліджень патогенних мікроорганізмів або злочинні дії які спрямовані на завдання навмисної шкоди. Особливістю поширення інфекційних хвороб є здатність до епідемічного розповсюдження хвороботворних мікроорганізмів, тобто до передачі від хворої людини до здорової. Цей процес, з огляду на доступність комунікацій в сучасний період, відбувається достатньо швидко.

Тому біологічна безпека держав не може вирішуватися лише однією будь-якою державою, це комплексна проблема, яка включає багато політичних та практичних складових. Глобальний характер біологічної небезпеки визначає наукову потребу в розробці принципово нових засобів ідентифікації небезпечних біологічних агентів, удосконаленні заходів, щодо ліквідації можливих наслідків епідемій, пандемій, епізоотій та епіфітотій.

З відомих людству та найбільш ефективних методів запобігання розповсюдженню можна виділити такі:

Карантин – це комплекс протиепідемічних, санітарно-гігієнічних, лікувальних та адміністративно-господарських заходів, спрямованих на попередження поширення інфекції як всередині вогнища, так і за його межі і ліквідацію вогнища інфекції біологічного зараження. Карантин, в першу чергу, передбачає проведення режимних заходів, в які входять: оточення (охорона) вогнища зараження, заборона виходу та виїзду з вогнища зараження без спеціального на те дозволу, заборони вивезення з неї будь-якого майна без попереднього знезараження. Населення з вогнища зараження виїжджає за місцем проживання тільки після проходження обсервації (спостереження).

У карантинному вогнищі зараження, з метою захисту здорового населення від можливого інфекційного захворювання, проводяться наступні заходи:

- припиняється робота шкіл, кінотеатрів, клубів та інших культурно-масових закладів, а також дрібних підприємств (артілі, майстерні, ательє, перукарні).

- робота магазинів, майстерень, побутових та інших установ може бути відновлена тільки після встановлення виду інфекційного захворювання.

Обсервація - це проведення в осередку ураження ряду ізоляційно-обмежувальних і лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на попередження розповсюдження інфекційних захворювань. При обсервації режимні заходи на відміну від карантину складаються тільки в обмеженні виїзду і в'їзду населення в осередок зараження з метою попередження тісного контакту інфікованих з особами, які перебувають за межами цього вогнища.

При обсервації після проведення заходів по дезінфекції та санітарної обробки всі підприємства і установи приступають до звичайної діяльності.

Карантин та обсервація у вогнищі зараження скасовуються тільки після закінчення терміну інкубаційного періоду, характерного для тієї чи іншої інфекції, який обчислюється з моменту ізоляції останнього хворого.

Величезну роль у припиненні подальшої передачі збудника інфекції відіграють дезінфекція, дезінсекція і дератизація.

Дезінфекція – це знезараження. У практиці дезінфекції розрізняють два її види: профілактичну і осередкову.

Профілактичну дезінфекцію проводять з метою оздоровлення населених місць і попередження виникнення хвороб незалежно від їх наявності.

Осередкову дезінфекцію проводять в тих випадках, коли стає відомо про появу захворювання в локалізованому місці.

В залежності від того, на якому етапі проводять дезінфекцію, розрізняють поточну та заключну дезінфекцію.

Поточну дезінфекцію проводять в осередку інфекції з метою знищення збудників хвороби негайно після їх виділення з організму хворого. Одним з найбільш важливих моментів поточної дезінфекції є суворе дотримання правил особистої гігієни та вироблення відповідних навичок усіма особами, які доглядають за хворими.

Заключну дезінфекцію проводять спеціально підготовлені дезінфектори після госпіталізації хворого, одужання, переведення його в інше приміщення або смерті. Дезінфекція здійснюється за допомогою фізичних і хімічних засобів.

До фізичних засобів належить: обробка ультрафіолетовими променями приміщень, фільтрація води.

Хімічні способи дезактивації найбільш поширені. Для дезактивації застосовують різні хімічні речовини: фенол, крезоли, лізол, спирти, різні луги і кислоти, хлорне вапно та ін. Найбільш часто використовують хлорне вапно, з якої при її розкладанні виділяється вільний кисень і хлор, що згубно діють на життєдіяльність мікробної клітини.

Дезінсекція – це звільнення від комах та інших членистоногих – є підвидом дезінфекції. Так само як і дезінфекція здійснюється за допомогою фізичних, хімічних, а також біологічних засобів.

Дератизація – це звільнення від гризунів – спрямована на ліквідацію джерела збудника інфекції, ними при багатьох хворобах є гризуни.

## **2. Законодавче підґрунтя захисту населення України в разі загрози поширення епідеміологічних захворювань.**

В Україні підґрунтям захисту населення від біологічних загроз є достатня кількість нормативно-правових актів основними з яких є:

- Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» в редакції від 23.05.2020 р[1]. Цей Закон визначає повноваження органів місцевого самоврядування щодо організації виявлення випадків інфікування, проведення лікування хворих та впровадження профілактичних та карантинних заходів.

- Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» в редакції від 14.01.2021 р[2].

Цей Закон регулює суспільні відносини, які виникають у сфері забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя. Особливу увагу слід приділити повноваженням органів виконавчої влади щодо реалізації державної політики у сфері санітарного та епідемічного благополуччя громадян, їх правам та обов'язкам. Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» не є єдиним нормативним актом з цих питань, КМУ у відповідності до змін пов'язаних з плином пандемії оперативного корегує протиепідемічні заходи своїми постановами.

Наприклад: постанова КМУ «Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 09 грудня 2020 р. № 1236. На території України на період дії карантину запроваджуються обмежувальні протиепідемічні заходи, а саме забороняється:

- перебування в громадських будинках і спорудах, громадському транспорті без вдягнутих засобів індивідуального захисту;

- виконання умов самоізоляції та обсервації;

- проведення масових (культурних, у тому числі концертів, спортивних, соціальних, рекламних тощо) заходів за участю більш як 20 осіб (у разі проведення заходів за участю до 20 осіб організатор забезпечує дотримання між учасниками фізичної дистанції не менш як 1,5 метра.

- відвідування закладів освіти здобувачами освіти у разі, коли на

самоізоляції через контакт з пацієнтом з підтвердженим випадком COVID-19 перебуває більш як 50 відсотків здобувачів освіти та персоналу закладу освіти.

Основне навантаження в період епідемій та пандемій несе Державна санітарно-епідеміологічна служба України, яку очолює головний державний санітарний лікар України. Основними напрямками є здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду, оцінка і прогнозування показників здоров'я населення, здійснення контролю за станом поширення інфекцій. В період пандемії нагальним є проведення лабораторних досліджень по виявленню інфікованих осіб або визначенню ефективності лікування, що є невід'ємною частиною комплексу заходів стримання розвитку пандемії.

До обов'язків громадян закон відносить участь у проведенні санітарних і протиепідемічних заходів, виконання розпоряджень та вказівок посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби, щодо суворого виконання протиепідемічних заходів з метою збереження свого здоров'я та інших громадян.

### **3. Критерії присвоєння регіонам ступеня небезпеки за показниками захворюваності на Covid-19. Медичний, біологічний та психологічний захист.**

#### **Критерії розподілу регіонів на карантинні зони:**

1 – заповненість ліжок;

2 – рівень тестування;

3 – рівень захворюваності в адміністративно-територіальних одиницях.

#### *«ЗЕЛЕНИЙ» рівень епідемічної небезпеки:*

Заповненість ліжок для пацієнтів з COVID-19 менше 50% протягом п'яти днів поспіль та показник захворюваності на COVID-19 за 14 днів менше, ніж базовий (40 на 100 тис. населення), а кількість тестів методом ПЛР та ІФА становить не менше 24 на 100 тис. населення протягом останніх 7 днів.

**Уразі перевищення в регіоні базового рівня захворюваності на території окремих адміністративно-територіальних одиниць регіону встановлюється рівень епідемічної небезпеки:**

*«ЖОВТИЙ» при показнику захворюваності на COVID-19 за 14*

днів:

- від 40 до 240 випадків на 100 тисяч населення для обласного центру, районів і міст обласного значення з кількістю населення менше 70 тисяч осіб;

- від 40 до 80 на 100 тисяч населення для інших адміністративно-територіальних одиниць.

*«ПОМАРАНЧЕВИЙ» при показнику захворюваності на COVID-19 за 14 днів:*

- від 120 до 240 випадків на 100 тисяч населення для обласного центру, районів і міст обласного значення з кількістю населення не менше 70 тисяч осіб;

- від 80 до 100 тисяч населення для інших адміністративно-територіальних одиниць.

*«ЧЕРВОНИЙ» при показнику захворюваності на COVID-19 за 14 днів:*

- більше 240 випадків на 100 тисяч для обласного центру, районів і міст обласного значення з кількістю населення менше 70 тисяч осіб;

- більше 160 на 100 тисяч населення для інших адміністративно-територіальних одиниць.

*Якщо завантаженість ліжок у медзакладах по ругіону 5 днів поспіль становить 50% і більше, на території всієї області встановлюється «помаранчевий» рівень небезпеки.*

*Якщо завантаженість ліжок у медзакладах по всьому регіону 5 днів поспіль становить 75% і більше, на території всієї області встановлюється «червоний» рівень небезпеки.*

*Комісія ТЕБ та НС приймає рішення про встановлення рівня небезпеки раз на сім днів.*

*Рішення про послаблення не може бути прийняте раніше, ніж через 14 днів.*

**Медичний захист** населення включає:

1) надання медичної допомоги постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій, рятувальникам та іншим особам, які залучалися до виконання аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, гасіння пожеж, проведення їх медико-психологічної реабілітації. Медична допомога населенню забезпечується службою медицини катастроф, керівництво якою здійснює центральний орган

виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику в сфері охорони здоров'я;

2) планування й використання сил та засобів закладів охорони здоров'я незалежно від форми власності;

3) своєчасне застосування профілактичних медичних препаратів та своєчасне проведення санітарно-протиепідемічних заходів;

4) контроль за якістю та безпекою харчових продуктів і продовольчої сировини, питної води та джерелами водопостачання;

5) завчасне створення й підготовку спеціальних медичних формувань;

6) утворення в умовах надзвичайних ситуацій необхідної кількості додаткових тимчасових мобільних медичних підрозділів або залучення додаткових закладів охорони здоров'я;

7) накопичення медичного та спеціального майна й техніки;

8) підготовку та перепідготовку медичних працівників з надання екстреної медичної допомоги;

9) навчання населення способам надання домедичної допомоги та правилам дотримання особистої гігієни;

10) здійснення заходів з метою недопущення негативного впливу на здоров'я населення шкідливих факторів навколишнього природного середовища та наслідків надзвичайних ситуацій, а також розумів для виникнення й поширення інфекційних захворювань;

11) проведення моніторингу стану навколишнього природного середовища, санітарно-гігієнічної та епідемічної ситуації;

12) санітарну охорону територій та суб'єктів господарювання в зоні надзвичайної ситуації;

13) здійснення інших заходів, пов'язаних з медичним захистом населення, залежно від ситуації, що склалася.

Здійснення заходів медичного захисту населення покладається на суб'єктів забезпечення цивільного захисту.

**Біологічний захист** населення, тварин і рослин включає:

1) своєчасне виявлення чинників та осередку біологічного зараження, його локалізацію й ліквідацію;

2) прогнозування масштабів і наслідків біологічного зараження, розроблення та запровадження своєчасних протиепідемічних, профілактичних, протиепізоотичних, протиепіфітотичних і лікувальних заходів;



3) проведення екстреної неспецифічної та специфічної профілактики біологічного зараження населення;

4) своєчасне застосування засобів індивідуального та колективного захисту;

5) запровадження обмежувальних проти-епідемічних заходів, обсервації та карантину;

6) здійснення дезінфекційних заходів в осередку зараження, знезараження суб'єктів господарювання, тварин та санітарної обробки населення;

7) надання екстреної медичної допомоги ураженим біологічними патогенними агентами;

8) інші заходи біологічного захисту залежно від ситуації, що склалася.

Біологічний захист населення, тварин і рослин додатково включає встановлення протиепідемічного, протиепізоотичного та протиепіфітотичного режимів та їх дотримання суб'єктами господарювання, заставами охорони здоров'я та населенням.

Здійснення заходів біологічного захисту покладається на суб'єктів забезпечення цивільного захисту.

### **Психологічний захист населення спрямовується на:**

1) зменшення та нейтралізацію негативних психічних станів і реакцій серед населення в разі загрозень та виникнення надзвичайних ситуацій і включають:

2) планування діяльності, пов'язаної з психологічним захистом;

3) своєчасне застосування ліцензованих та дозволених до застосування в Україні інформаційних, психопрофілактичних і психокорекційних методів впливу на особистість;

4) виявлення за допомогою психологічних методів чинників, які сприяють виникненню соціально-психологічної напруженості;

5) використання сучасних психологічних технологій для нейтралізації негативного впливу чинників надзвичайних ситуацій на населення;

6) здійснення інших заходів психологічного захисту залежно від ситуації, що склалася.

Організація та здійснення заходів психологічного захисту населення покладаються на центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику в сфері

цивільного захисту.

Психологічний захист є одним з основних заходів реалізації завдань системи цивільного захисту щодо запобігання та зменшення ступеня негативного психологічного впливу на населення та своєчасного надання ефективної психологічної допомоги.

Організація та забезпечення психологічного захисту здійснюється шляхом реалізації наступних заходів:

- планування діяльності та використання існуючих сил і засобів підрозділів психологічного забезпечення спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань цивільного захисту;
- своєчасне застосування психопрофілактичних методів;
- виявлення за допомогою психологічних та соціологічних методів чинників, що сприяють виникненню соціально-психологічної напруги;
- використання сучасних технологій психологічного впливу для нейтралізації негативного впливу на населення.

Планування діяльності та використання сил служб психологічного забезпечення визначається наступними нормативно-правовими документами:

- концепцією психологічного забезпечення службової діяльності працівників апаратів та підрозділів Міністерства України з питань НС
- інструкцією з організації психологічного забезпечення службової діяльності аварійно-рятувальних служб
- настановою з організації психологічного забезпечення службової діяльності апаратів та підрозділів державної пожежної охорони.

## СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кодекс цивільного захисту України [Електронний ресурс] – Чинний від 2012-11-21. : станом на 01.01.2020 р. – К. : ВР України, 2012. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>. – (Закон України)

2. Михайлюк В.О., Халмурадов Б.Д. Цивільна безпека [Текст] : навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів / В.О. Михайлюк, Б.Д. Халмурадов – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 158 с.

3. Положення про єдину державну систему цивільного захисту. [Чинний від 2014-01-31]. К. : КМ України, 2014. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-п#n10>. (Положення)

4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949 р, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I). [Електронний ресурс] – Чинний від 1990-07-25. : станом на 08.12.2005 р. – Нью-Йорк. : ООН, 1977. – Режим доступу: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_199](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199). – (Протокол)

5. Будинки і споруди. Захисні споруди цивільної оборони [Текст] : ДБН В 2.2.5-97. – На заміну СНиП II-11-77\* ; чинний від 1998-01-01. – К. : Держкоммістобудування України, 1998. – 22 с. – (Державні будівельні норми України)

6. Зміни до ДБН В.2.2-5-97 «Захисні споруди цивільної оборони», затверджені наказом Мінбуду України від 24. 03.2006 р. № 85.

7. Стеблюк М. І. Цивільна оборона та цивільний захист [Текст] : навч. посіб. для вузів / М. І. Стеблюк. – К. : Знання, 2013, – 487 с.

8. Шоботов В. М. Цивільна оборона [Текст] : Навчальний посібник / В. М. Шоботов. – Вид. 2-ге, перероб. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 438 с.

9. Система надійності та безпеки в будівництві. Інженернотехнічні заходи цивільного захисту (цивільної оборони). [Текст] : ДБН В.1.2-4-2006. – На заміну СНиП 2.01.51-90 ; чинний від 2007-04- 01. – К. : Мінбуд України, 2006. – 36 с. – (Державні Будівельні Норми)

9. Демиденко Г.П. и др. Повышение устойчивости работы объектов народного хозяйства в военное время [Текст] : учебное пособие / Г.П. Демиденко [и др.]. – К.: Вища шк. Головное изд-во, 1984. – 232 с.